

De ongedekte cheque van Braidotti

Lolle Nauta

Dit boek is niet alleen een feministisch boek, het is ook een typisch produkt van de continentale, met name de Franse filosofie. De stijl is bovendien meer evocierend dan argumenterend. Ik moet toegeven: daarmee had ik aanvankelijk behoorlijk wat moeite. Tot ik me realiseerde dat deze stijl van schrijven ook een andere houding van de lezer vereist. Ik heb me vervolgens maar op de stroom van de tekst mee laten gaan. Raakte ondergedompeld. Niet meer voortdurend lastig gevallen door de vraag, wat hier nou weer bedoeld werd. Wel moest ik, eenmaal boven water gekomen, in kaart brengen wat ik door de duikersbril had gezien. Anders kon ik mij niet oriënteren.

Volgens mij kan dit boek op minstens vier verschillende niveaus gelezen worden. Allereerst is er een heel duidelijke politieke laag in Braidotti's betoog aanwezig. *Beelden van de leegte* gaat niet alleen over het feminisme als politieke beweging, het wil ook heel expliciet *exponent* zijn van de vrouwenbeweging binnen de filosofie. Het heeft daarmee een onmiskenbaar strategisch aspect.

Daarnaast heeft het boek een historische kant. *Beelden van de leegte* bevat een aantal exercities op het gebied van de geschiedenis van de filosofie. In het voetspoor van denkers als Foucault en Derrida wordt de geschiedenis van de westerse rationaliteit op de korrel genomen.

In de derde plaats heeft Braidotti systematische pretenties. Deze komen met name naar voren in haar debat met het post-structuralisme. Haar verhouding tot deze filosofen, van wie ze veel geleerd heeft, is ambivalent. Zij ontleent aan hen haar theoretisch instrumentarium, maar kritiseert ze tevens, omdat de vrouwelijke differentie hier evenmin gethematiseerd wordt als in de andere filosofische tradities. Op dit niveau komen thema's aan de orde als het subject, de rol van de taal en de verhouding van kennis en macht.

Tenslotte treft men tussen alle door elkaar heen lopende niveaus nog een omvangrijk debat aan met andere feministen. Het boek van Braidotti kan ook gelezen worden als een toch meestal wel heldere inleiding op het werk van allerlei collega-filosofen.

Wat het niveau van de politiek aangaat heeft dit boek mijn sympathie. Het onderzoekt de boven- en ondergrondse relaties tussen de filosofie en het feminisme en is dus wat dat betreft onverhuld politiek. Een verademing in een land als Nederland waar, in tegenstelling tot Frankrijk, de meeste filosofen lijden aan koudwatervrees. Ze zijn al verstijfd voordat ze ook maar één teen in het politieke water hebben ge-

stoken. Filosofen die niet bang zijn onverwachte verbindingen aan te brengen tussen abstracte theorie en politieke praktijk zijn broodnodig. En bang is Braidotti alderminst. Een bespreking van het vierde niveau, van Braidotti's uiteenzettingen met feministische theoretici, laat ik liever over aan collega's die op dit terrein meer deskundig zijn. Hier is het ijs mij echt te glad.

Mijn kritiek concentreert zich op twee punten: op de stelling die Braidotti inneemt ten aanzien van de geschiedenis van de filosofie, en op haar systematische pretenties. Op het historische niveau is Braidotti geneigd een gelijkteken te zetten tussen rationaliteit en geweld of, zoals het ook wel globaal genoemd wordt: macht. Meer feministische filosofen hebben daar een handje van. De filosofie heeft in het verleden een belangrijke rol gespeeld bij het uitsluiten van vrouwen en dus gaan er achter de fraaie rationaliteits-concepties uit het verleden onverhulde machts-aanspraken schuil. Een nieuwe editie van de oude these van de "Dialektik der Aufklärung". Mijns inziens maakt de auteur het zich hier echter te gemakkelijk. Zo simpel liggen de zaken niet. Het proces van rationalisering is tenslotte ook ingezet om geweld tegen te gaan. Neem bijvoorbeeld de juridische sfeer, waaraan Braidotti opvallend weinig aandacht besteedt. Zonder enige twijfel heeft het recht en hebben de erbij horende instituties en togadragers een vooraanstaande rol gespeeld bij het uitsluiten en onderdrukken van vrouwen. Maar moeten we om die reden een gelijkteken zetten tussen juridificatie enerzijds en onderdrukking of patriarchalisering aan de andere kant? Diezelfde juridificatie heeft toch ook een belangrijke rol gehad in de toedeling en het beschermen van rechten van vrouwen? Bovendien heeft het recht een belangrijke pacificerende functie gehad. Elkaar niet meer op de kop slaan, maar samen naar de rechter lopen: dat is een vorm van (zelf)disciplineren die niet alleen uitsluit (gevoelens moeten inderdaad op een lager pitje), maar die ook winst is (conflicten worden zonder geweld gereguleerd). Er werd dus niet alleen geweld geïnstitutionaliseerd, maar ook uitgebannen. Het één sluit het ander helemaal niet uit. Braidotti reflecteert in het geheel niet op deze zijde van de medaille van de rationaliteit, en dat vind ik een gemis. Het is oninteressant tegenover een eenzijdig optimistische these van rationaliteit en emancipatie een even eenzijdig negatief beeld van crisis en uitsluiting te plaatsen, zoals Braidotti doet. Spannend wordt het pas, wanneer de samenhang van de twee onderzocht wordt en de balans wordt opgemaakt, zodat bijvoorbeeld met Judith Vega ook de vraag gesteld kan worden, welke winst het nieuwe rationaliteitsklimaat in de *verschillende* "Verlichtingen" voor vrouwen betekende. (1)

Mijn tweede punt van kritiek betreft het systematische niveau, de theoretische kern van het boek. Mijn bezwaar kan ik het beste illustreren met een paar citaten uit dit overigens slecht vertaalde werk:

"nu we eindelijk bevrijd zijn van het hinderlijke streven naar voltooiing, synthese, volledigheid, moeten vrouwen als filosofen nieuwe evenwichten scheppen en nieuwe denkwijzen uitvinden." (23)

1 Judith Vega, 'Het stoere imago van de Verlichting. Feministische schermutselingen in de achttiende eeuw' in: *Lover*, jrg. 17, 1990, nr. pp. 16-22.

"Terwijl voor de eersten (Foucault, Deleuze, e.a.) de 'crisis' voor verlies en verval staat, markeert die voor de feministen de ontsluiting van onverkende mogelijkheden." (273)

"Wat er op het spel staat, is een totaal nieuwe bepaling van wat denken eigenlijk is en van de verhouding van het denken tot de theoretische rede." (274)

Braidotti stelt voortdurend dat er iets *totaal nieuws* aan het gebeuren is. De filosofie van de seksuele differentie die zij voorstaat, moet het uitzicht openen op een algehele verandering, zowel in de verhouding tussen mannen en vrouwen, als in de filosofie. De overigens met veel sympathie beschreven feministische reformisten hebben het volgens haar toch bij het verkeerde eind, omdat zij het terrein aan gene zijde van de macht niet verkennen. De dood van het subject, een populair thema bij de mannelijke auteurs van Braidotti's voorkeur, moet herschreven worden als de geboorte van een nieuwe, vrouwelijke wereld, even lichamelijk als pluralistisch en gedifferentieerd.

Dit soort geluiden over het totaal nieuwe zijn in de filosofie overbekend. Marx die meer door de utopisten beïnvloed was dan hij wilde weten, was er niet vrij van. De existentialistische filosofen droomden die kant ook nog al eens op. En een "oude" Frankfurter als Adorno die meer op Heidegger leek dan hij in de gaten had, kon ook niet altijd de verleiding weerstaan om ongedekte betalingsopdrachten uit te schrijven. Retorisch gesproken, kan men dergelijke uitdrukkingen interpreteren als een *captatio benevolentiae*, een verzoek aan de lezer om welwillende instemming. Geloof nu maar wat ik zeg! Schaar je achter mijn vaandel! Een nieuwe toekomst staat voor de deur! Maar voor filosofische lezeressen en lezers is dit een slechts advies. Zij worden immers geacht het hoofd koel te houden, zelfs als het hart warm is.

Zij worden geacht deze beloften en visionaire vergezichten niet zonder meer te accepteren, maar vragen te stellen. Zoals: welke voorwaarden moeten vervuld worden voordat die nieuwe subjectiviteit zich kan ontplooien? Moet ik daarbij denken aan economische, aan politieke, of aan psychologische veranderingen? Hoe ziet dat nieuwe eruit, zijn er nu wellicht al voorbeelden van dat nieuwe waar te nemen, en waar dan? Kortom: wat staat er concreet op Braidotti's politieke agenda?

In *Beelden van de leegte* zal men tevergeefs naar antwoorden op dergelijke vragen zoeken. Braidotti legt daarmee een ongedekte cheque op tafel. Met veel élan geeft ze uitdrukking aan haar overtuiging dat er iets radicaal moet, en zelfs zál veranderen, maar ze plaatst geen enkele richtingwijzer. Hiermee wil ik natuurlijk niet zeggen dat zich aan malversaties over zou geven. Ik wil ermee zeggen dat het feminisme bij dit soort utopisme niet gebaat is, een utopisme dat nog hopeloos ouderwets is ook. Mededelingen over de totaal andere subjectiviteit die om de hoek op ons te wachten staat, vallen strategisch niet te verzilveren. Godot komt altijd morgen pas. De theorie kan, om het strategisch uit te drukken, maatschappelijk niet relevant worden gemaakt. En daar was het toch allemaal om begonnen?